การเดินทางจากสหรัฐอเมริกากลับไทย ของลูกจอมพล ป. พิบูลสงคราม และ ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับ สหรัฐอเมริกาในต้นปี พ.ศ. 2485

ศรศักร ชูสวัสดิ์*

* ผู้เขียนกราบขอบพระคุณคุณจีรวัสส์ ปันยารชุน (พิบูลสงคราม) เป็นอย่างสูงที่กรุณาให้สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2550 และให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการสืบค้นและตรวจสอบข้อมูลจากหลักฐานลายลักษณ์อักษร อย่างไรก็ดี ความรับผิดชอบเป็นของผู้เขียน และผู้เขียนขอขอบคุณ พ.ท. ศรทัศย์ เกิดชนะ ภัณฑารักษ์อาคาร 100 ปี รร. จปร. ที่ช่วยประสานให้ผู้เขียนมีโอกาสสัมภาษณ์ คุณจีรวัสส์ ขณะไปเยี่ยมชมอาคารดังกล่าว.

บทคัดย่อ

เมื่อไทยประกาศสงครามต่อสหรัฐฯ และอังกฤษในวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2485 จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีของไทยในเวลานั้น มีบุตรธิดา 2 คน กำลังศึกษาระดับอุดมศึกษาอยู่ในสหรัฐฯ ได้แก่ อนันต์และจีรวัสส์ บทความนี้พบว่า รัฐบาลสหรัฐฯ ใช้ชื่ออนันต์และจีรวัสส์บีบรัฐบาลไทยไม่ให้เรียกร้องให้รัฐบาลสหรัฐฯ ส่ง ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ทูตไทยประจำสหรัฐฯ และผู้นำขบวนการเสรีไทยในสหรัฐฯ กลับไทย เพื่อแลกกับวิลลิส อาร์. เพ็ก ทูตสหรัฐฯ ประจำประเทศไทย ในที่สุด อนันต์และจีรวัสส์เดินทางกลับถึงไทยอย่างปลอดภัยในกลางเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2485 ส่วนทูตสหรัฐฯ ก็เดินทางกลับถึงสหรัฐฯ ในเดือนสิงหาคม โดยที่ไทยไม่ได้เรียกร้องให้สหรัฐฯ ส่ง ม.ร.ว. เสนีย์กลับไทย ดังนั้น สหรัฐฯ จึงสามารถดำเนินนโยบายสนับสนุนขบวนการเสรีไทยในสหรัฐฯ ต่อไปได้

Abstract

This article reveals that when the Thai government declared war upon the United States and the United Kingdom on 25 January 1942, Marshal Pibul had two children, Ananta and Chiravassa, studying at the undergraduate level in the United States. Seven months after the Thai declaration of war, they safely returned to Thailand. It finds that the United States government used Pibul's two children to force the Thai government not to demand the repatriation of M. R. Seni Pramoj, the Thai minister and leader of the Free Thai movement in the United States, and in exchange for the repatriation of Willys R. Peck, the United States minister in Bangkok. Finally, Ananta and Chiravassa arrived in Thailand in mid August 1942. Also, the United States minister and his staff safely arrived in the United States in late August. Clearly, the Thai government did not demand the repatriation of Seni in exchange. As a result, the United States government ably continued its policy to support the Free Thai movement in the United States led by M. R. Seni.

วันที่ 15 สิงหาคม พ.ศ. 2485 มีคนไทยประมาณ 18 คนจากสหรัฐอเมริกากลับถึงกรุงเทพฯ เกือบทั้งหมดเป็นนักศึกษามหาวิทยาลัย การเดินทางครั้งนี้เกิดขึ้นหลังจากไทยประกาศสงครามต่อสหรัฐฯ และอังกฤษเมื่อวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2485 ประมาณ 7 เดือน ในบรรดาคนไทยเหล่านั้น มีบุตรธิดาของจอมพล ป. พิบูลสงครามรวม 2 คน ได้แก่ อนันต์และจีรวัสส์ ในเวลานั้นจอมพล ป. เป็นหัวหน้ารัฐบาลซึ่งประกาศสงครามต่อสหรัฐฯ และอังกฤษ สำหรับคนไทยที่เหลืออยู่ในสหรัฐฯ ส่วนใหญ่เป็นนักศึกษามหาวิทยาลัย และส่วนหนึ่งเป็นข้าราชการสถานทูตไทยประจำสหรัฐฯ เข้าร่วมงานกับขบวนการเสรีไทย ซึ่งมีม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช อัครราชทูตไทยประจำสหรัฐฯ เป็นผู้นำ ขบวนการนี้เกิดขึ้นจากการร่วมมือของ ม.ร.ว. เสนีย์และข้าราชการสถานทูต ก่อตั้งขึ้นไม่นานหลังจากญี่ปุ่นบุกไทยในวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484 เพื่อต่อต้านการยึดครองไทยของญี่ปุ่น

การศึกษาประวัติศาสตร์ไทยเกี่ยวกับสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ผ่านมามีงานเขียนไม่กี่รายการที่เอ่ยถึงความเป็นไปของอนันต์และจีรวัสส์ในสหรัฐฯ ในช่วงเวลาที่ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสหรัฐฯ กำลังผันผวนอย่างหนักจากการที่ไทยร่วมมือกับญี่ปุ่นและประกาศสงครามต่อสหรัฐฯ และอังกฤษ ในขณะที่สหรัฐฯ มีสถานะสงครามกับญี่ปุ่น เช่น เจมส์ วี. มาร์ติน จูเนียร์ (พ.ศ. 2506) กล่าวว่า กระทรวงการต่างประเทศ (ต่อไปใช้คำย่อว่า กต.) สหรัฐฯ ปฏิบัติต่อคนไทยในสหรัฐฯ อย่างดี รวมทั้งลูกของจอมพล ป. ตรงข้ามกับไทยที่จำกัดสิทธิของคนอเมริกันในไทย และให้ข้อมูลอีกด้วยว่า รัฐบาลสหรัฐฯ เคยเสนอร่างกฎหมายให้รัฐสภาพิจารณารับอนันต์เข้าเรียนที่โรงเรียนนายร้อยทหารบกที่เวสต์พอยต์ (United States Military Academy, West Point) (Martin, 1963: 461) ส่วนจูดิท สโตว์ (พ.ศ. 2534) ชี้ว่า การร่วมมือกับญี่ปุ่นของจอมพล ป. จอมพล ป.

มีความกล้าหาญที่จะเผชิญกับผลกระทบต่อตนเอง เนื่องจากจอมพล ป. มีลูกอยู่ในต่างประเทศ 2 คนในสหรัฐฯ และอีกคนอยู่ในอังกฤษ (Stowe, 1991: 238) อี. บรูซ เรย์โนลด์ (พ.ศ. 2548) กล่าวว่า ในการแลกเปลี่ยนคนระหว่างสหรัฐฯกับไทย ลูก ๆ ของบุคคลสำคัญในคณะรัฐบาลไทยไม่มีทางเลือกมากนัก ต้องเดินทางกลับ เพราะกลัวว่าหากอยู่ในสหรัฐฯต่อไปพ่อของตนซึ่งอยู่ข้างญี่ปุ่นอาจได้รับอันตราย (Reynolds, 2005: 22) อย่างไรก็ดี มีบทความเขียนโดยคนไทยเรื่อง "That Thailand May Be Free" เผยแพร่ในวารสารรายเดือนในสหรัฐฯ ในระหว่างสงคราม (พ.ศ. 2488) ให้ข้อมูลต่างจากเรย์โนลด์ว่า แทบไม่มีคนไทยในสหรัฐฯ ต้องการเดินทางกลับ สถานทูตไทยจึงต้องขอร้องลูกจอมพล ป. และนักศึกษาไทยส่วนหนึ่งให้เดินทางกลับ (Nai Samrej, 1945: 95) สว่าง ลานเหลือ (พ.ศ. 2512) กล่าวว่า หลังจากทั้งคู่เดินทางกลับถึงประเทศไทย จอมพล ป. เปิดแถลงข่าวที่ทำเนียบรัฐบาลในวันที่ 18 สิงหาคมเพื่อรับขวัญ จอมพล ป. ถือโอกาสนี้กล่าวโจมตี "คณะกู้ชาติ" หรือขบวนการเสรีไทยในสหรัฐฯ (สว่าง, 2514: 80) งานเขียนบางรายการให้ข้อมูลในทำนองที่ว่าอนันต์และจีรวัสส์เป็นสมาชิกขบวนการเสรีไทยในสหรัฐฯ ด้วย เช่น ดิเรก ชัยนาม (2509) (ดิเรก, 2513: 269) แถมสุข นุ่มนนท์ (2521) (แถมสุข, 2544: 207-8) และธนาพล อิ๋วสกุล (2546) (ธนาพล, 2546: 90)

การมีลูกของนายกรัฐมนตรีไทยซึ่งประกาศสงครามต่อสหรัฐฯ และอังกฤษ พำนักอยู่ในประเทศคู่สงคราม ย่อมมีเงื่อนปมที่น่าศึกษาหาความเกี่ยวโยงที่มีต่อความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศทั้งสอง โดยเฉพาะกับสหรัฐฯ บทความนี้จึงต้องการศึกษาเบื้องหลังการเดินทางจากสหรัฐฯ กลับไทยของลูกจอมพล ป. ว่ามีความเกี่ยวข้องกับนโยบายต่างประเทศของสหรัฐฯ ต่อประเทศไทยในช่วงเวลาดังกล่าวอย่างไรบ้าง

ภูมิหลัง

เมื่อกองกำลังทหารญี่ปุ่นบุกไทยในเช้ามืดของวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484 และรัฐบาลไทยซึ่งมีจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี (พ.ศ. 2481-2487) ได้ยินยอมในวันเดียวกันให้ญี่ปุ่นเดินทัพผ่านไทยไปอาณานิคมของอังกฤษได้ (พม่าและมลายู) และจะอำนวยความสะดวกเท่าที่จำเป็น แต่หลังจากนั้น ความสัมพันธ์ทางทหารระหว่างไทยกับญี่ปุ่นทวีความใกล้ชิดเป็นลำดับ ด้วยการลงนามในข้อตกลงร่วมมือกับญี่ปุ่นหลายฉบับ เช่น กติกาสัญญาทางทหารลงนามในวันที่ 11 ธันวาคม ตกลงเป็นพันธมิตรทางทหาร (ธานี สุขเกษม, 2522: 81, 234-5) ที่สำคัญยิ่งคือ กติกาสัญญาพันธไมตรีลงนามในวันที่ 21 ธันวาคม สัญญาร่วมมือทุกด้านกับญี่ปุ่นในการทำสงคราม และจะไม่แยกทำสัญญาสงบศึกหรือสัญญาสันติภาพ ความสัมพันธ์พัฒนาถึงขั้นสูงสุดในวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2485 เมื่อรัฐบาลไทยประกาศสงครามต่ออังกฤษและสหรัฐฯ ไทยรับว่ามีสถานะสงคราม (state of war) กับประเทศทั้งสองซึ่งเป็นคู่สงครามกับญี่ปุ่น และได้ส่งคำประกาศสงครามให้สหรัฐฯ ทราบผ่านทางกงสุลสวิสประจำประเทศไทยในวันที่ 26 มกราคม พ.ศ. 2485

ขณะที่ไทยประกาศสงครามต่อสหรัฐฯ และอังกฤษนั้น จอมพล ป. มีบุตรธิดาอยู่ในอังกฤษและสหรัฐฯ รวม 3 คน ได้แก่ อนันต์ ประสงค์ และจีรวัสส์ อนันต์และประสงค์เดินทางไปเรียนที่ยุโรปตั้งแต่ พ.ศ. 2479 (ในเวลานั้นจอมพล ป. ยังมียศพันเอก ตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมในรัฐบาลพันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา) อนันต์เรียนภาษาที่ฝรั่งเศสก่อนจะย้ายไปเรียนมหาวิทยาลัยที่เบลเยียม ส่วนประสงค์เรียนหลักสูตรทหารเรือที่อังกฤษ[1] สำหรับจีรวัสส์เดินทางไปฝรั่งเศส ขณะที่จอมพล ป.

---

[1] อนันต์เป็นนักเรียนทุนในพระบรมราชูปถัมภ์ ซึ่งในเวลานั้นมีคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ แต่จอมพล ป. ให้แบ่งทุนครึ่งหนึ่งให้ประสงค์ไปเรียนด้วย ภายหลังทั้งคู่ได้รับทุนของกระทรวงกลาโหมแทน

เป็นนายกรัฐมนตรี จีรวัสส์ไปถึงฝรั่งเศสในวันที่ 3 กันยายน พ.ศ. 2482 วันเดียวกับที่อังกฤษประกาศสงครามต่อเยอรมนี[2] ต่อมาเมื่อสถานการณ์สงครามในยุโรปรุนแรงขึ้น อนันต์และจีรวัสส์เดินทางไปสหรัฐฯ ประมาณปลายปี พ.ศ. 2483 อนันต์เรียนที่มหาวิทยาลัยเพอร์ดู (Purdue University) มลรัฐอินดีแอนา จีรวัสส์เรียนที่วิทยาลัยเกาเชอร์ (Goucher College) มลรัฐแมริแลนด์ ส่วนประสงค์ หลังจากจบหลักสูตรชั้นนายร้อย (Sub-Lieutenant's course) ด้านการนำร่อง (Navigation) และตอร์ปิโด ที่ฐานทัพเรือเอ็กเซลเลนต์ (HMS Excellent) เมืองพอร์ตสมัท (Portsmouth)[3] ได้รับแต่งตั้งเป็นเรือตรีประจำกองทัพเรือไทยในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2484[4] ต่อมาเข้าฝึกงานการทูตในตำแหน่งผู้ประจำสถานทูตกิตติมศักดิ์ (Honourary Attaché) ที่สถานทูตไทย กรุงลอนดอน[5]

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสหรัฐฯ หลังเหตุการณ์ญี่ปุ่นบุกไทย

ความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกันมากขึ้นระหว่างไทยกับญี่ปุ่นหลังเหตุการณ์ญี่ปุ่นบุกไทยในช่วงเวลาแรก นับแต่ไทยยินยอมให้ญี่ปุ่นเดินทัพผ่านและลงนามเป็นพันธมิตรทางทหารในวันที่ 11 ธันวาคม ทำให้สหรัฐฯ มองว่าไทยไม่เป็นมิตรกับสหรัฐฯ เพราะสหรัฐฯ ประกาศสงครามต่อญี่ปุ่นตั้งแต่วันที่ 8 ธันวาคมไปแล้ว ประกอบกับ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช อัครราชทูตไทยประจำสหรัฐฯ ออกมาประกาศว่าจะไม่ปฏิบัติตามคำสั่งของรัฐบาลไทยที่เห็นว่าเป็นคำสั่งที่ไม่ได้มาจากเจตนารมณ์อิสระของไทย และแจ้งให้สหรัฐฯ ทราบ

ส่วนจีรวัสส์เป็นนักเรียนทุนส่วนตัว หจช.:กต.43.8/78, จดหมายข้อความของประยูร ภมรมนตรีถึงรัฐมนตรีว่าการ กต., 19 พฤษภาคม 2479.

[2] สัมภาษณ์, จีรวัสส์ ปันยารชุน, 28 มิถุนายน 2550.

[3] หจช.: กต. 43.10/312, รัฐมนตรีว่าการ กต. ถึงอัครราชทูต ณ กรุงลอนดอน, 18 เมษายน 2484.

[4] "ประกาศกระทรวงกลาโหมเรื่องพระราชทานยศทหาร, ลงวันที่ 19 มิถุนายน 2484," **ราชกิจจานุเบกษา**, เล่ม 58, ตอน ง, 19 มิถุนายน พ.ศ. 2484, หน้า 1929.

[5] หจช.: (2) กต. 8.1.1/8, The Thai Minister, Lisbon to the Thai Minister, London, 14 January 1942.

ถึงความคิดที่จะเคลื่อนไหวต่อต้านญี่ปุ่น ดังนั้นสหรัฐฯ จึงมีนโยบายที่จะตัดความสัมพันธ์ทางการทูตกับไทยและสนับสนุนม.ร.ว.เสนีย์จัดตั้งขบวนการเสรีไทยในสหรัฐฯ

ในการดำเนินนโยบายข้างต้น สหรัฐฯ แต่งตั้งรัฐบาลสวิสทำหน้าที่ดูแลผลประโยชน์ของสหรัฐฯ ในไทย หลังจากนั้นกงสุลสวิสในไทยได้ยื่นหนังสือขอความยินยอมต่อรัฐบาลไทยในวันที่ 13 ธันวาคม[6] การที่รัฐบาลประเทศหนึ่งแต่งตั้งให้รัฐบาลอีกประเทศหนึ่งเข้าดูแลผลประโยชน์ของประเทศตนในประเทศที่สามต้องได้รับความยินยอมจากรัฐบาลประเทศที่สามก่อนจึงจะทำหน้าที่ได้ นอกจากนั้น เมื่อประเทศที่สามยินยอม หน้าที่ของทูตประเทศที่หนึ่งประจำประเทศที่สามเป็นอันสิ้นสุดลง ต่อมาในวันที่ 18 ธันวาคม สหรัฐฯ สั่งการให้ทูตของตน (วิลลิส อาร์. เพ็ก – Willys R. Peck) ทำทุกวิถีทางเพื่อถอนตัวออกจากประเทศไทย หลังจากดำเนินการถอนชาวอเมริกันออกจากประเทศไทย[7] ตามหลักกฎหมายระหว่างประเทศการถอนทูตอาจเป็นเหตุให้ความสัมพันธ์ทางการทูตสิ้นสุดลง (Brownlie, 1992: 352) การแต่งตั้งรัฐบาลสวิสทำหน้าที่ดูแลผลประโยชน์ฯ และคำสั่งถอนทูตของสหรัฐฯ ข้างต้น แสดงให้เห็นว่าสหรัฐฯ เตรียมตัดความสัมพันธ์ทางการทูตกับไทย นอกจากนั้นมีหลักฐานแสดงว่าสหรัฐฯ มีแผนที่จะติดต่อ ม.ร.ว. เสนีย์ในฐานะ "ตัวแทนในสหรัฐฯ ของประชาชนอิสระของประเทศไทย" (หมายถึงตัวแทนที่อยู่ในสหรัฐฯ ของคนไทยอิสระทั้งในและนอกประเทศไทย)

---

[6] หจช.: (สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ) (2) กต. 8.2/4, Consul for Switzerland to Deputy Minister of Foreign Affairs, 13 December 1941; and Deputy Minister of Foreign Affairs to Consul for Switzerland, 3 January 1942.

[7] 124.92/54c, The Secretary of State to the Chargé in Switzerland, 18 December 1941, United States Department of State. **Foreign Relations of the Untied States Diplomatic Papers**, 1942, **General; the British Commonwealth; the Far East.** Vol. I. (Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1962), pp. 920-921. หนังสือชุดชื่อ **Foreign Relations of the Untied States Diplomatic Papers** ต่อไปใช้คำย่อว่า **FRUS**, ทูตสหรัฐฯได้รับคำสั่งนี้ในวันที่ 13 มกราคม พ.ศ. 2485 เนื่องจากไปตกค้างอยู่ที่ กต.ไทย.

แทน "อัครราชทูตของประเทศไทย" นั่นหมายความว่า หลังจากสหรัฐฯ ตัดความสัมพันธ์ทางการทูตกับไทยแล้ว สหรัฐฯ จะรับรอง ม.ร.ว.เสนีย์ในฐานะ "ตัวแทนในสหรัฐฯ" หรือหัวหน้าขบวนการเสรีไทย แทนฐานะทูต

ในวันที่ 18 ธันวาคม สหรัฐฯ มีหนังสือแจ้งให้อังกฤษทราบถึงแผนเกี่ยวกับ ม.ร.ว. เสนีย์ข้างต้น อังกฤษมีหนังสือลงวันที่ 24 ธันวาคมตอบว่าอังกฤษสนับสนุนความคิดของสหรัฐฯ ที่จะรับรอง ม.ร.ว. เสนีย์ในฐานะตัวแทนในสหรัฐฯ แต่ไม่เห็นด้วยที่จะให้ ม.ร.ว. เสนีย์เป็นหัวหน้าขบวนการเสรีไทย นอกจากนี้อังกฤษยังได้แจ้งให้สหรัฐฯ ทราบว่า อังกฤษสั่งถอนทูตอังกฤษ (เซอร์ โจซาย ครอสบี–Josiah Crosby) ออกจากไทยแล้วเช่นกัน แต่เนื่องจากทูตไทยประจำอังกฤษ (พระมนูเวทย์วิมลนาท – เบี๋ยน สุมาวงศ์) ไม่ได้ออกมาต่อต้านรัฐบาลไทยเช่นเดียวกับ ม.ร.ว. เสนีย์ อังกฤษจึงเตรียมการจะส่งทูตไทยออกนอกประเทศ แต่อังกฤษวางเงื่อนไขว่า รัฐบาลไทยต้องให้หลักประกันว่าทูตอังกฤษประจำประเทศไทยสามารถเดินทางออกจากไทยได้โดยปลอดภัย กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คืออังกฤษเตรียมการส่งทูตไทยในอังกฤษออกนอกประเทศในลักษณะของการแลกเปลี่ยนกับทูตอังกฤษประจำประเทศไทย "แบบหมูไปไก่มา" เพื่อให้อังกฤษมีหลักประกันว่าทูตอังกฤษประจำประเทศไทยจะได้รับความคุ้มครองและปลอดภัย ในหนังสือตอบฉบับเดียวกันนี้ อังกฤษยังชักชวนสหรัฐฯ ให้ชะลอการประกาศสงครามต่อไทยไว้ก่อน ก่อนหน้าที่อังกฤษจะมีหนังสือตอบสหรัฐฯ อังกฤษทราบแล้วว่าไทยได้ลงนามในกติกาสัญญาพันธมิตรกับญี่ปุ่นเมื่อวันที่ 21 ธันวาคมไปแล้ว และอังกฤษเห็นว่าไทยพร้อมที่จะร่วมมือทุกด้านกับญี่ปุ่นซึ่งเป็นคู่สงครามกับสหรัฐฯ และเป็นเหตุสมควรที่สหรัฐฯ จะประกาศสงครามต่อไทย แต่อังกฤษขอให้สหรัฐฯ ชะลอไว้[8]

---

[8] 711.92/33, The British Embassy to the Department of State, 24 December 1941, **FRUS 1941**, Vol. V, pp. 392 – 393.

เมื่อสหรัฐฯ มีแผนที่จะรับรอง ม.ร.ว. เสนีย์ในฐานะ "ตัวแทนในสหรัฐฯ" สหรัฐฯ ไม่คิดว่าอาจจะเกิดปัญหาในทางปฏิบัติได้ แต่เมื่อสหรัฐฯ ทราบท่าทีของอังกฤษที่มีต่อทูตไทยประจำอังกฤษ ทำให้สหรัฐฯ ต้องทบทวนแผนเกี่ยวกับ ม.ร.ว. เสนีย์ใหม่ สหรัฐฯ เห็นว่า ถ้าหากไทยเรียกร้องให้มีการแลกเปลี่ยนทูตสหรัฐฯ กับทูตไทยแบบหมูไปไก่มา สหรัฐฯ อาจจะไม่สามารถส่งตัว ม.ร.ว. เสนีย์กลับไทยได้ เพราะอาจจะเกิดอันตรายร้ายแรงแก่ ม.ร.ว. เสนีย์ซึ่งออกมาคัดค้านรัฐบาลไทยที่ให้ความร่วมมือกับญี่ปุ่น และถ้าสหรัฐฯ รับรอง ม.ร.ว. เสนีย์ในฐานะตัวแทนฯ ไม่ใช่ฐานะทูตแล้ว และ ม.ร.ว. เสนีย์อยู่ในสหรัฐฯ ต่อไป หากไทยวางเงื่อนไขให้มีการแลกเปลี่ยนทูตสหรัฐฯ กับทูตไทย สหรัฐฯ จะไม่มีทูตไทยไว้แลกกับทูตสหรัฐฯ ประกอบกับในปลายเดือนธันวาคม สหรัฐฯ ยังไม่ได้รับทราบข่าวความเป็นไปของบุคคลในคณะทูตของตนในไทย[9] ด้วยเหตุผลต่าง ๆ ข้างต้น สหรัฐฯ จึงระงับแผนการที่จะรับรอง ม.ร.ว. เสนีย์ในฐานะตัวแทนฯ ไว้ก่อน และรอดูสถานการณ์ก่อนที่จะพิจารณาสถานะของ ม.ร.ว. เสนีย์อีกครั้ง

ต่อมาในวันที่ 29 ธันวาคม สหรัฐฯ ได้ข่าวจากกงสุลสวิสในไทยว่ามีชาวอเมริกันในกรุงเทพฯ ถูกกักอยู่ในค่ายที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ตั้งแต่วันที่ 23 ธันวาคมเช่นเดียวกับชาวอังกฤษ ดังนั้นในวันที่ 31 ธันวาคม สหรัฐฯ จึงเรียกร้องรัฐบาลไทยผ่านรัฐบาลสวิสว่า ให้ปฏิบัติต่อชาวอเมริกันเช่นที่สหรัฐฯ ปฏิบัติต่อคนต่างชาติในสหรัฐฯ เช่น สหรัฐฯ ไม่จับกุมคนต่างด้าวด้วยเหตุผลเพียงว่าเป็นชนชาติศัตรู และสหรัฐฯ ควบคุมเฉพาะบางคนเท่านั้น นอกจากนั้น สหรัฐฯ ยังแจ้งให้รัฐบาลไทยทราบว่าสหรัฐฯ ไม่ได้จำกัดเสรีภาพคนไทยในสหรัฐฯ[10] กต. ไทยได้รับหนังสือ

---

[9] กปศ.รร.จปร., NARA, RG 59, 711.92/33, Note of the Division of Far Eastern Affairs, 27 December 1941.

[10] 740.00115A Pacific War/1, The Chargé in Switzerland to the Secretary of State, 29 December 1941; and the Secretary of State to the Chargé in Switzerland, 31 December 1941, **FRUS 1942**, Vol. I, pp. 921-922.

ประท้วงของสหรัฐฯ จากกงสุลสวิสประจำประเทศไทยในวันที่ 10 มกราคม พ.ศ. 2485 แต่ กต. ไทยไม่ให้ความสำคัญกับหนังสือประท้วงดังกล่าวนัก พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร ที่ปรึกษาสำนักนายกรัฐมนตรีและ กต. ไทย ทรงเห็นว่าไม่จำเป็นต้องตอบ เพราะไทยมีความจำเป็นทางทหาร เนื่องจากไทยอยู่ใกล้สมรภูมิ "แต่ความจำเป็นเช่นนี้ ไม่มีในสหรัฐอเมริกา ซึ่งยังห่างไกลสมรภูมิ ฉะนั้น การปฏิบัติแก่คนชาติของอีกฝ่ายก็ย่อมแตกต่างกันเป็นธรรมดา" อีกทั้งทรงเห็นว่า กำลังจะมีการเจรจาแลกเปลี่ยนคนกับสหรัฐฯในไม่ช้า (13 มกราคม)[11] แต่ต่อมาไม่นานจะพบว่าการแลกเปลี่ยนคนมีความสำคัญมากขึ้น และอาจกลายเป็นสาเหตุหนึ่งให้รัฐบาลไทยต้องประกาศสงครามต่อสหรัฐฯ

การเจรจาแลกเปลี่ยนคนระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกา

ในทางทฤษฎีถือว่า "สงครามย่อมเริ่มขึ้นนับแต่วันที่ประกาศ" และความสัมพันธ์ทางการทูตจะสิ้นสุดลงทันที และคณะผู้แทนทางการทูตจะต้องเดินทางกลับประเทศโดยเร็วที่สุด (สุเทพ 2516: 480-1) อย่างไรก็ดี การแลกเปลี่ยนคนไม่ได้เป็นไปโดยอัตโนมัติ ต้องมีการเจรจา โดยแยกระหว่างบุคคลในคณะทูตและคนชาติ (Nationals) หรือพลเมืองของแต่ละฝ่าย สำหรับสหรัฐฯ หลังจากญี่ปุ่นโจมตีฐานทัพเรือสหรัฐฯ ที่อ่าวเพิร์ลในวันที่ 7 ธันวาคม พ.ศ. 2484 ในวันรุ่งขึ้นสหรัฐฯ ประกาศสงครามต่อญี่ปุ่น และในวันเดียวกัน สหรัฐฯ เริ่มติดต่อญี่ปุ่นเรื่องการแลกเปลี่ยนบุคคลในคณะทูต คณะกงสุล และพลเมืองของแต่ละฝ่ายในดินแดนของอีกฝ่าย รวมทั้งดินแดนในยึดครองของแต่ละฝ่าย[12] กรณีดินแดนในยึดครองของ

---

[11] หจช.: (2) กต. 8.1.1/4, บันทึกการสนทนากับนายอิชิอิและนายซีเกนธาเลอร์ โดยพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร, 10 มกราคม 2485.

[12] 724.94/103b, The Secretary of State to the Chargé in Switzerland, 8 December 1941, in United States Department of State. **FRUS 1942**, Vol. 1, p. 377.

ญี่ปุ่นหมายถึงไทยด้วย ในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2485 สหรัฐฯ และญี่ปุ่นบรรลุหลักการสำคัญในการแลกเปลี่ยนคนได้[13] ชาวอเมริกันในไทยในเวลานั้น เป็นบุคคลในคณะทูต และผู้ถือหนังสือเดินทางทูตรวม 18 คน และคนชาติหรือพลเมืองอเมริกันทั่วไป 74 คน[14] นอกจากนั้นสหรัฐฯ ยังแต่งตั้งรัฐบาลสวิสให้ทำหน้าที่ดูแลผลประโยชน์ของไทยในสหรัฐฯ และยื่นเรื่องขอความยินยอมจากรัฐบาลไทยตั้งแต่กลางเดือนธันวาคม พ.ศ. 2484 ดังได้กล่าวมาแล้ว

ส่วนทางไทยนั้นติดต่อตัวแทนญี่ปุ่นในไทยตั้งแต่ปลายเดือนธันวาคม พ.ศ. 2484 เพื่อขอความช่วยเหลือในการนำคณะทูตไทยจากสหรัฐฯ กลับไทย และมีการเร่งรัดว่าควรมีการแลกเปลี่ยนคณะทูตและคนชาติให้เสร็จสิ้นก่อนที่ไทยจะประกาศสงคราม[15] ในเวลานั้นมีคนไทยอยู่ในสหรัฐฯ ที่เป็นบุคคลในคณะทูตและผู้ถือหนังสือเดินทางทูตรวม 22 คน (มีผู้ถือหนังสือเดินทางทูตที่ไม่ใช่ข้าราชการสถานทูตรวม 6 คน เป็นนักศึกษารวมลูกจอมพล ป. 2 คน) ส่วนคนไทยที่เหลือ 84 คน เกือบทั้งหมดเป็นนักศึกษา (รวมในแคนาดาด้วย 3 คน)[16] ต่อมาหลังจากรัฐบาลไทยยินยอมให้รัฐบาลสวิสทำหน้าที่ดูแลผลประโยชน์ของสหรัฐฯ ในไทยตั้งแต่วันที่ 3 มกราคม พ.ศ. 2485 รัฐบาลไทยได้แต่งตั้งรัฐบาลสวิสทำหน้าที่ดูแลผลประโยชน์ของไทยในสหรัฐฯ อย่างไรก็ดี เนื่องจากการทำหน้าที่ดังกล่าวรัฐบาลสวิสต้องได้รับการยินยอมจากรัฐบาลเจ้าของประเทศคือสหรัฐฯ

---

[13] 701.9411/1690b, The Acting Secretary of State to the Chargé in Switzerland, 5 March 1942, **FRUS 1942**, Vol. I, pp. 401-410

[14] หจช.: (2) กต. 8.2.9/7, คำแปลร่างโทรเลข, 5 มีนาคม พ.ศ. 2485.

[15] หจช.: (2) กต. 8.2.9/1, รายงานของรัฐมนตรีว่าการต่างประเทศเสนอท่านนายกรัฐมนตรี, 29 ธันวาคม 2484 และ 30 ธันวาคม 2484 .

[16] หจช.: (2) กต. 8.2.9/7, คำแปลร่างโทรเลข, 5 มีนาคม พ.ศ. 2485.

เสียก่อน ดังนั้นในวันที่ 6 มกราคม สถานทูตสวิสในสหรัฐฯ จึงต้องยื่นเรื่องขอการยินยอมจากรัฐบาลสหรัฐฯ[17] หากรัฐบาลสหรัฐฯ ยินยอม สถานทูตสวิสในสหรัฐฯ ก็สามารถดูแลผลประโยชน์ของไทย รวมทั้งชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยในสหรัฐฯ และการแลกเปลี่ยนคนด้วย

รัฐบาลไทยใส่ใจความเป็นไปของคนไทยในสหรัฐฯ และอังกฤษเป็นพิเศษ โดยเฉพาะผู้นำจอมพล ป. มีการสั่งการให้ กต. ไทยติดตามข่าวจากทั้งสองประเทศเป็นระยะ เช่น วันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2485 จอมพล ป. สั่งให้ "ฟังข่าวพวกเราในอเมริกาและอังกฤษแล้วรายงานมาทุก ๆ 3 วัน"[18] อีกสิบวันต่อมา จอมพล ป. ย้ำอีกครั้งว่า "นานแล้ว ผมอยากให้สอบดูพวกเราทางอเมริกากับอังกฤษว่าเป็นอย่างไรอีกครั้ง"[19] ในกรณีของประสงค์ ลูกจอมพล ป. ซึ่งอยู่ในอังกฤษ พบว่า กต. ไทยขอให้อังกฤษช่วยให้เดินทางกลับไทยโดยเร็ว[20] แต่ไม่เป็นผล

ความใส่ใจเป็นพิเศษของจอมพล ป. และรัฐบาลไทยต่อคนไทยในสหรัฐฯ และอังกฤษนี้ ไม่อาจปฏิเสธว่า สาเหตุส่วนหนึ่งมาจากความห่วงใยของจอมพล ป. ที่มีต่อลูก 3 คนในสหรัฐฯ และอังกฤษ ตลอดจนความห่วงใยของผู้ปกครองหรือญาติของคนไทยคนอื่นๆ เพราะบิดามารดาของนักศึกษาไทยในต่างประเทศต่างร้องขอให้กระทรวงการต่างประเทศไทยช่วยให้คนเหล่านั้นเดินทางกลับ (ดรุณี บุญภิบาล, 2520: 147) ความวิตกนี้เป็นเรื่องที่มีเหตุผล เพราะไทยเคยมีบทเรียนจากสงครามโลกครั้งที่ 1 (พ.ศ. 2457-2461) กล่าวคือ หลังจากไทยประกาศสงครามต่อเยอรมนีเมื่อ

---

[17] กปศ.รร.จปร., NARA, RG 59, 705.9254/1, Cordell Hull to Charles Bruggmann, 19 January 1942.

[18] (2) กต. 7.1/5, บันทึกข้อความ, 31 ธันวาคม 2484. (มีการพิมพ์คำสั่งการของจอมพล ป. ลงวันที่ 1 มกราคม)

[19] หจช.: (2) กต. 7.1/5, Telegram from Lisbon to Deputy Minister of Foreign Affairs, 8 January 1942. (จอมพล ป. เขียนสั่งการ)

[20] หจช.: (2) กต. 2.1.1/5, The Thai Minister, Lisbon to Minister of Foreign Affairs, 16 January 1942.

วันที่ 22 กรกฎาคม พ.ศ. 2460 ปรากฏว่าทูตไทยในเยอรมนี (พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไตรทศประพันธ์ กรมหมื่นเทววงศ์วโรทัย) และบุคคลในคณะทูตทั้งหมด 16 คน ถูกห้ามเดินทางออกนอกประเทศ จนกระทั่งบุคคลในคณะทูตเยอรมันประจำประเทศไทยเดินทางถึงนอร์เวย์แล้ว ทางการเยอรมนีจึงอนุญาตให้บุคคลในคณะทูตไทยเดินทางออกจากเยอรมนีได้ในปลายเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2460 ส่วนนักศึกษาไทยในเยอรมนีรวม 10 คน ต้องถูกคุมขังอยู่ในค่ายจนสิ้นสุดสงครามใน พ.ศ. 2461 (มานิจ, 2522: 7-9, 25-28)

จะเห็นได้ว่า ทั้งสหรัฐฯ และไทยต่างวิตกกังวลว่า คนของตนจะไม่ปลอดภัย โดยเฉพาะฝ่ายไทยจะมีความกังวลมากกว่า นอกจากเหตุผลส่วนตัวที่ว่า มีลูกของผู้นำอยู่ในสหรัฐฯ แล้ว รัฐบาลสหรัฐฯ ก็ยังไม่ยินยอมให้รัฐบาลสวิสทำหน้าที่ดูแลผลประโยชน์ของไทยในสหรัฐฯ ทั้ง ๆ ที่รัฐบาลไทยยินยอมให้รัฐบาลสวิสทำหน้าที่ดูแลผลประโยชน์ของสหรัฐฯในไทยตามที่สหรัฐฯ ขอไปแล้วตั้งแต่วันที่ 3 มกราคม และกงสุลสวิสในไทยก็เริ่มดำเนินการติดต่อกับทูตสหรัฐฯในไทยตั้งแต่วันที่ 13 มกราคมเกี่ยวกับการแลกเปลี่ยนคน[21] โดยได้พบและแจ้งให้ทูตสหรัฐฯ ทราบว่าจะมีการแลกเปลี่ยนคนระหว่างไทยกับสหรัฐฯ ดังนั้น ในวันรุ่งขึ้นทูตสหรัฐฯ ได้ยื่นบัญชีบุคคลในคณะทูตส่งให้กต.ไทยผ่านกงสุลสวิส[22] ส่วนคนไทยในสหรัฐฯ รัฐบาลไทยยังไม่สามารถตั้งตัวแทนทำหน้าที่แทนได้

---

[21] หจช.: (2) กต. 8.1.1/4, บันทึกการสนทนากับนายอิชิอิและนายซีเกนธาเลอร์ โดยพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าวรรณไวทยากร, 10 มกราคม 2485.

[22] หจช.: (2) กต. 8.1.1/7, The American Minister Willys R. Peck to the Consul for Switzerland, 14 January 1942.

สหรัฐฯใช้ลูกจอมพล ป. เป็นเบี้ยต่อรองในการแลกเปลี่ยนคน

หลังจากสหรัฐฯ ระงับแผนที่จะรับรอง ม.ร.ว. เสนีย์ในฐานะตัวแทนในสหรัฐฯ ของคนไทยอิสระในปลายเดือนธันวาคม พ.ศ. 2484 ต่อมาต้นเดือนมกราคม พ.ศ. 2485 สหรัฐฯ เริ่มพิจารณานโยบายต่อประเทศไทยอีกครั้ง โดยเฉพาะประเด็นสถานภาพของ ม.ร.ว. เสนีย์ ขบวนการเสรีไทยและการแลกเปลี่ยนคน ในการพิจารณานโยบายดังกล่าว จะเห็นความเกี่ยวโยงระหว่างทั้งสามเรื่องได้แก่ สถานภาพทูตของ ม.ร.ว. เสนีย์ ขบวนการเสรีไทย และการแลกเปลี่ยนคน กล่าวคือ ในวันที่ 3 มกราคม พ.ศ. 2485 กรมตะวันออกไกล กต.สหรัฐฯ พิจารณาว่า ควรรับรอง ม.ร.ว. เสนีย์ในฐานะทูตต่อไป เพราะสถานะทูตของ ม.ร.ว. เสนีย์มีความสำคัญต่อการที่สหรัฐฯ จะอนุญาตให้สถานทูตไทยเบิกจ่ายเงินของรัฐบาลไทยในสหรัฐฯ ซึ่งสหรัฐฯ ประกาศอายัดไว้สำหรับนำไปใช้จ่ายในการเคลื่อนไหวขบวนการเสรีไทย[23] ต่อมาหลังจากสหรัฐฯ ทราบข่าวในวันที่ 8 มกราคม พ.ศ. 2485 ว่า รัฐบาลไทยอนุญาตให้รัฐบาลสวิสทำหน้าที่ดูแลผลประโยชน์ของสหรัฐฯ ในไทยได้แล้ว[24] และทราบว่าบุคคลในคณะทูตของตนในไทยถูกกักบริเวณอยู่ภายในสถานทูตมาตั้งแต่วันที่ 9 ธันวาคม พ.ศ. 2484[25] กต.สหรัฐฯ ได้ตัดสินใจตามข้อเสนอของกรมตะวันออกไกลว่า ควรรับรอง ม.ร.ว. เสนีย์ในฐานะทูตของประเทศไทย และรับรอง ม.ร.ว. เสนีย์ในฐานะ

---

[23] กปศ.รร.จปร., NARA RG 59, FW 711.92/31, The Department of State, Division of Far Eastern Affairs, 3 January 1942.

[24] 703.5492/5, The Secretary of State to the Chargé in Switzerland, 17 January 1942, **FRUS 1942**, Vol. I, p. 922.

[25] 740.00115A Pacific War/1, The Secretary of State to the Chargé in Switzerland, 26 January 1942, **FRUS 1942**, Vol. I, pp. 923-924 and กปศ.รร.จปร., NARA, RG 59, 892.00/233, Narrative Account of the Internment and Repatriation of the American Legation at Bangkok, Enclose No. 1 to Internment and Repatriation of the American Legation in Bangkok, Thailand, 19 August 1942.

"ทูตของประเทศไทย" ต่อไประยะหนึ่ง[26] การตัดสินใจครั้งนี้เป็นการยกเลิกนโยบายหรือแผนที่จะรับรอง ม.ร.ว. เสนีย์ในฐานะ "ตัวแทนในสหรัฐฯ" แทนฐานะทูตไทย ซึ่งสหรัฐฯ คิดไว้เมื่อกลางเดือนธันวาคม พ.ศ. 2484[27]

ในการตัดสินใจครั้งนี้ นอกจากยืนยันว่า สหรัฐฯ รับรองม.ร.ว.เสนีย์ในฐานะทูตต่อไปแล้ว สหรัฐฯ ไม่ยินยอมให้รัฐบาลสวิสทำหน้าที่ดูแลผลประโยชน์ของไทยในสหรัฐฯ ตามคำขอของไทย เพียงแค่อนุญาตให้รัฐบาลสวิสเป็นสื่อหรือช่องทางการติดต่อ (Channel of communication) ระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลสหรัฐฯ เท่านั้น ในหนังสือตอบปฏิเสธคำขอของไทย (ส่งผ่านรัฐบาลสวิส) สหรัฐฯ ให้เหตุผลว่า สาเหตุที่สหรัฐฯ ต้องแต่งตั้งรัฐบาลสวิสทำหน้าที่ดูแลผลประโยชน์ฯ เพราะทูตและเจ้าหน้าที่สถานทูตสหรัฐฯ ในไทยถูกกักตัวไม่มีเครื่องมือสื่อสารกับรัฐบาลสหรัฐฯ ได้และไม่ได้รับอนุญาตให้ปฏิบัติหน้าที่ตามปกติได้ แตกต่างจากกรณีของทูตไทยในสหรัฐ สหรัฐฯ ไม่ได้เข้าแทรกแซงการทำงานของทูตไทย ทูตไทยจึงยังปฏิบัติหน้าที่ได้ตามปกติ[28]

เรื่องการรับรอง ม.ร.ว. เสนีย์ในฐานะทูตต่อไป และไม่ยินยอมให้รัฐบาลสวิสทำหน้าที่ดูแลผลประโยชน์ของไทยในสหรัฐฯ ทั้งสองเรื่องมีความเกี่ยวโยงกัน หากสหรัฐฯ ยินยอมให้รัฐบาลสวิสทำหน้าที่ดูแลผลประโยชน์ของไทยในสหรัฐฯ รัฐบาลสวิสต้องเข้าดูแลสถานทูตไทยในสหรัฐฯ ด้วย หน้าที่ของ ม.ร.ว. เสนีย์ก็จะสิ้นสุดลง ไม่สามารถทำงานในฐานะทูตต่อไปได้ นอกจากนั้น การรับรอง ม.ร.ว. เสนีย์ในฐานะทูตต่อไป

---

[26] 711.92/31, The Department of State to the British Embassy, 19 January 1942, **FRUS 1942**, Vol. 1, pp. 913 - 914.

[27] 711.92/31, The Department of State to the British Embassy, 19 January 1942, **FRUS 1942**, Vol. 1, pp. 913 - 914.

[28] กปศ.รร.จปร., NARA, RG 59, 705.9254/1, Cordell Hull to Charles Bruggmann, 19 January 1942.

ทำให้สหรัฐฯ สามารถอนุญาตให้ ม.ร.ว. เสนีย์เบิกเงินของไทยในสหรัฐฯ สำหรับเป็นค่าใช้จ่ายของสถานทูต นักศึกษาไทยในสหรัฐฯ และขบวนการเสรีไทยด้วย อีกทั้งมีความสำคัญต่อความปลอดภัยของทูตสหรัฐฯ ประจำประเทศไทย ซึ่งกำลังมีการเจรจาแลกเปลี่ยนคนกันอยู่ เพราะหากสหรัฐฯ ไม่รับรอง ม.ร.ว. เสนีย์ในฐานะทูตต่อไป แล้วเปลี่ยนไปรับรองในฐานะหัวหน้าตัวแทนในสหรัฐฯ ของคนไทยอิสระ สหรัฐฯ ก็อาจไม่มีตัวทูตไทยไว้แลกกับทูตสหรัฐฯ ถ้าไทยเรียกร้องให้มีการแลกเปลี่ยนทูตกับทูตแบบหมูไปไก่มา

นอกจากนั้น สหรัฐฯ ยังเตรียมการประท้วงรัฐบาลไทย ที่กักบริเวณทูตสหรัฐฯ โดยในวันที่ 21 มกราคม กรมตะวันออกไกลได้ร่างหนังสือประท้วงมีข้อความ ดังนี้

> . . . รัฐบาลสหรัฐฯ รับรู้ด้วยความฉงนว่า ในประเทศไทย ประเทศที่สหรัฐฯ มีสันติภาพด้วย มีการละเมิดสถานทูตสหรัฐฯ และเอกสิทธิทางการทูตของทูตและเจ้าหน้าที่สถานทูต พลเมืองอเมริกันถูกคุมตัว และทรัพย์สินตลอดจนกิจการของชาวอเมริกันถูกยึด ถ้าหากไม่ได้รับคำตอบโดยทันทีว่า รัฐบาลไทยได้ดำเนินการแก้ไขให้ดีขึ้น รัฐบาลสหรัฐฯจำเป็นต้องทบทวนการปฏิบัติต่อตัวแทนทางการทูต ประชาชน และทรัพย์สินของคนไทยในสหรัฐฯ ซึ่งสหรัฐฯยังปฏิบัติต่อตัวแทน ประชาชน และทรัพย์สินอย่างประเทศที่เป็นมิตรอยู่ . . .[29]

ในวันรุ่งขึ้น (22 มกราคม) กรมตะวันออกไกล กต. สหรัฐฯ เห็นว่าข้อความที่ร่างไว้นั้น เป็นได้แค่คำขู่ (Idle threat) สหรัฐฯ ไม่สามารถปฏิบัติตามนั้นได้ (คือทบทวนการปฏิบัติต่อตัวแทนทางการทูต ประชาชน และทรัพย์สินของคนไทย) เพราะก่อนหน้านี้ สหรัฐฯ แจ้งให้อังกฤษทราบไป

---

[29] กปศ.รร.จปร., NARA, RG 59, 740.00115A Pacific War/1 Supplement, Telegram sent by the Department of State, 22 January 1942.

แล้วตามหนังสือลงวันที่ 19 มกราคมว่า สหรัฐฯ ตัดสินใจคงการรับรอง ม.ร.ว. เสนีย์ในฐานะทูตของประเทศไทยต่อไปแล้ว ไม่ได้รับรองในฐานะ "ตัวแทนในสหรัฐฯ ของประชาชนอิสระของประเทศไทย" กรมตะวันออกไกลจึงเสนอว่า ควรแก้ไขร่างหนังสือประท้วงที่จะมีถึงไทย ให้มีข้อความกล่าวพาดพิงถึงลูกจอมพล ป. ในสหรัฐฯ ไว้ด้วย[30]

สาเหตุที่กรมตะวันออกไกลเสนอให้กล่าวพาดพิงถึงลูกจอมพล ป. ในหนังสือประท้วง วิเคราะห์ได้ว่า เพื่อบีบไม่ให้ไทยเรียกร้องให้มีการแลกทูตไทยกับทูตสหรัฐฯ มีหลักฐานยืนยันว่า เมื่อกต.สหรัฐฯ พิจารณาว่า ไทยจะเรียกร้องให้มีการแลกทูตไทยกับทูตสหรัฐฯ หรือไม่นั้น สหรัฐฯ คาดว่ารัฐบาลไทยไม่น่าจะเรียกร้องให้มีการแลกเปลี่ยนทูตแบบหมูไปไก่มา เพราะลูกของนายกรัฐมนตรีไทยอยู่ในเขตอำนาจกฎหมายของสหรัฐฯ (our jurisdiction)[31] ดังนั้น การที่สหรัฐฯ เขียนพาดพิงถึงลูกจอมพล ป. ในสหรัฐฯ ไว้ในหนังสือประท้วงไทย จึงมีนัยของการบีบหรือขู่จอมพล ป. อยู่ด้วย

เมื่อกต.สหรัฐฯ เสนอร่างหนังสือประท้วงไทยให้ฮัลล์ รัฐมนตรีว่าการ กต. พิจารณา ฮัลล์เห็นด้วยกับการร่างที่แก้ไขแล้ว[32] ในวันที่ 26 มกราคม พ.ศ. 2485 กต.สหรัฐฯ ส่งหนังสือประท้วงไทยเป็นโทรเลขผ่านรัฐบาลสวิส มีข้อความพาดพิงถึงลูกของจอมพล ป. ดังนี้

> ที่สหรัฐฯ ไม่มีการแทรกแซงตัวแทนของรัฐบาลไทย หรือคนไทย *(รวมทั้งลูกชายคนโตและลูกสาวของนายกรัฐมนตรีไทย)* [เน้นเอนโดยผู้เขียน] หรือทรัพย์สินของไทย รัฐบาลสหรัฐฯ หวังว่า รัฐบาล

---

[30] กปศ.รร.จปร., NARA, RG 59, 740.00115A Pacific War/1 Supplement, Note of Division of Far Eastern Affairs, 22 January 1942.

[31] กปศ.รร.จปร., NARA, RG 59, 711.92/36, The Department of State, Division of Far Eastern Affairs, 27 January 1942.

[32] กปศ.รร.จปร., NARA, RG 59, 740.00115A Pacific War/1 Supplement, Note of Special Division, Department of State, 22 January 1942.

ไทยจะรีบจัดการแก้ไขการปฏิบัติที่ไม่พึงประสงค์ต่อเจ้าหน้าที่และชนชาวสหรัฐฯ และต่อทรัพย์สินของสหรัฐฯ ในไทยด้วย[33]

ในโทรเลขดังกล่าว ปรากฏข้อความตามร่างในวันที่ 21 มกราคมด้วยว่า "ประเทศไทยที่สหรัฐฯ มีสันติภาพด้วย"

หลังส่งโทรเลขไปให้สถานทูตสหรัฐฯ ที่กรุงเบิร์น กต. สหรัฐฯ จึงทราบข่าวในวันเดียวกันว่า ไทยประกาศสงครามต่อสหรัฐฯ แล้ว กต. สหรัฐฯ จึงมีโทรเลขลงวันที่ 28 มกราคม สั่งการให้ทูตสหรัฐฯ ที่กรุงเบิร์น สวิตเซอร์แลนด์ แก้ไขโทรเลขฉบับวันที่ 26 มกราคมข้างต้น ให้ตัดข้อความที่ว่า "ประเทศไทยที่สหรัฐฯ มีสันติภาพด้วย" และให้ทำเสมือนว่าสหรัฐฯ ยังไม่ทราบว่าไทยประกาศสงครามต่อสหรัฐฯ ไทยได้รับโทรเลขประท้วงของสหรัฐฯ ผ่านกงสุลสวิสในวันที่ 4 กุมภาพันธ์[34]

ความสำคัญของคำประกาศสงครามของไทยกับการแลกเปลี่ยนคนกับสหรัฐฯ

เมื่อรัฐบาลไทยประกาศสงครามต่อสหรัฐฯ ในวันที่ 25 มกราคมนั้น รัฐบาลคาดหวังว่า การประกาศสงครามจะทำให้รัฐบาลสวิสทำหน้าที่ดูแลผลประโยชน์ของไทยในสหรัฐฯ ได้โดย "เป็นไปตามกฎหมายโดยสมบูรณ์" ตามที่ไทยขอคำยินยอมจากสหรัฐฯ[35] ความคาดหวังของรัฐบาลไทยจากประกาศสงครามซึ่งเกี่ยวพันกับการดูแลผลประโยชน์ของไทยและคนไทยในสหรัฐฯนี้ แสดงให้เห็นว่า การแลกเปลี่ยนคนอาจเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่ง ซึ่งทำให้รัฐบาลไทยตัดสินใจประกาศสงครามต่อสหรัฐฯ จริง

---

[33] 740.00115A Pacific War/1, The Secretary of State to the Chargé in Switzerland, 26 January 1942, **FRUS 1942,** Vol. I, p. 923.

[34] *Ibid.*, p. 924 ft 28-30.

[35] กปศ.รร.จปร., NARA, RG 59, 705.9254/2, Charles Bruggmann to Cordell Hull, 29 January 1942.

ดังที่หลวงวิจิตรวาทการ รัฐมนตรีช่วยว่าการ กต. เคยอ้างไว้ (วิจิตรวาทการ, 2510: 168-170) แต่โทรเลขประท้วงของสหรัฐฯ ที่ กต. ไทยได้รับในวันที่ 4 กุมภาพันธ์ หรือหลังจากไทยประกาศสงครามไปแล้ว กลับไม่ได้เป็นดังคาด ไม่ได้กล่าวถึงการอนุญาตให้รัฐบาลสวิสทำหน้าที่ดูแลผลประโยชน์ของไทยในสหรัฐฯ และการแลกเปลี่ยนคน ยิ่งไปกว่านั้นยังเอ่ยถึงลูกจอมพล ป. ไว้ด้วย ขัดกับสิ่งที่รัฐบาลไทยต้องการ ยิ่งไปกว่านั้นในวันรุ่งขึ้น (5 กุมภาพันธ์) กต. ไทยได้ข่าวเพิ่มจากหลวงอรรถกิตติกำจร (กลึง พนมยงค์) ข้าราชการ กต. ไทยที่กรุงเบิร์น สวิตเซอร์แลนด์[36] อีกว่า กต. สหรัฐฯ ยังไม่ได้รับคำประกาศสงครามของไทย[37] ซึ่งไทยส่งไปผ่านกงสุลสวิสในไทยไปแล้วตั้งแต่วันที่ 26 มกราคม (ตามข้อเท็จจริง สหรัฐฯ ได้รับแล้วตั้งแต่วันที่ 2 กุมภาพันธ์) ข่าวนี้ทำให้ กต. ไทยตีความไปว่า ด้วยเหตุที่สหรัฐฯ ยังไม่ได้รับคำประกาศสงคราม สหรัฐฯ จึงยังไม่ยินยอมให้รัฐบาลสวิสทำหน้าที่ดูแลผลประโยชน์ของไทยในสหรัฐฯ[38]

ดังนั้น รัฐบาลไทยจึงพยายามเร่งรัดให้รัฐบาลสหรัฐฯ ยินยอมให้รัฐบาลสวิสเข้าดูแลผลประโยชน์ของไทยในสหรัฐฯ ด้วยการส่งคำประกาศสงครามไปให้รัฐบาลสหรัฐฯ อีก กล่าวคือ ในวันที่ 6 กุมภาพันธ์ กต. ไทยมีโทรเลขตอบหลวงอรรถกิตติกำจรว่า "ขอได้โปรดยันไปยังรัฐบาลสหรัฐฯ ยอมให้รัฐบาลสวิสดูแลผลประโยชน์ประเทศไทยในสหรัฐฯ และขอแลกเปลี่ยนคนกันต่อไปด้วย"[39] ต่อมาในวันที่ 7 กุมภาพันธ์ กต. ไทยมีโทรเลข

---

[36] ในเวลานั้นยังไม่มีการตั้งสถานทูตไทยประจำสวิตเซอร์แลนด์ แต่มีหลวงอรรถกิตติกำจร (กลึง พนมยงค์) ข้าราชการสถานทูตไทยประจำฝรั่งเศสไปประจำอยู่ที่กรุงเบิร์น

[37] หจช.: (2) กต. 8.1.1/4, Telegram from Arthakitti to Ministry of Foreign Affairs, 4 February 1942, 17.00; received 5 February 1942, 16.35. การไขว้กันไปมาของโทรเลข ทำให้เกิดการสับสน

[38] หจช.:, (2) กต. 1.1/23, คำสั่งที่รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการต่างประเทศสั่งการไป ประจำวันที่ 7 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2485.

[39] หจช.: (2) กต. 8.1.1/4, คำแปลโทรเลขถึงกรุงเบิร์น.

สั่งการให้สถานทูตไทยที่กรุงลิสบอนส่งคำประกาศสงครามไปให้สถานทูตไทยที่กรุงวอชิงตัน เพื่อให้แจ้งแก่รัฐบาลสหรัฐฯ ต่อไป[40] ดังนั้นจะเห็นว่าเรื่องที่ไทยแต่งตั้งรัฐบาลสวิสเข้าดูแลผลประโยชน์ของไทยในสหรัฐฯ และการแลกเปลี่ยนคนกับสหรัฐฯ มีความสัมพันธ์กับการประกาศสงครามของไทยต่อสหรัฐฯ อย่างมาก

หลังจากนั้นไม่นาน กต. ไทยได้ส่งบัญชีรายชื่อบุคคลที่จะขอแลกเปลี่ยนกับสหรัฐฯ โดยแบ่งคนเป็น 2 ประเภท ประเภทแรกได้แก่ บุคคลในคณะทูตและคณะกงสุล ประเภทที่สอง คนชาติ ไทยส่งบัญชีบุคคลเพื่อแลกเปลี่ยน 2 บัญชีด้วยกันตามลำดับความสำคัญ ได้แก่ บุคคลในคณะทูตและคณะกงสุลในสหรัฐฯ รวมทั้งผู้ติดตามรวม 22 คน ส่งให้ในวันที่ 19 กุมภาพันธ์ อีกรายการหนึ่งเป็นบัญชีคนชาติ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้ไม่มีถิ่นที่อยู่ประจำหรือไม่ถาวร (non-permanent) ได้แก่ นักศึกษาไทยในสหรัฐฯและแคนาดา รวม 84 คน ส่งให้ในวันที่ 10 มีนาคม[41] สำหรับอนันต์และจีรวัสส์ แม้จะเป็นนักศึกษา แต่ชื่อถูกรวมอยู่ในบัญชีของบุคคลในคณะทูต เพราะถือหนังสือเดินทางทูต ทั้งคู่ไม่ได้เป็นข้าราชการสถานทูต แต่ก็เช่นเดียวกับบุตรธิดาสองสามคนของผู้นำไทยคนอื่นซึ่งศึกษาอยู่ในสหรัฐฯ ก็ถือหนังสือเดินทางทูตเช่นกัน เช่น การุณย์ พงศ์จันทร์ และวิภา[42] เป็นบุตรธิดา 3 คนของนาวาอากาศเอก หลวงกาจสงคราม (เทียน เก่งระดมยิง) รัฐมนตรีในรัฐบาลจอมพล ป. อย่างไรก็ตาม การแลกเปลี่ยนคนไม่สามารถเกิดขึ้นได้โดยอัตโนมัติ ต้องมีการเจรจา ดังนั้น แม้จะถือหนังสือเดินทางทูตก็อาจถูกกักตัวได้ เช่นกรณีคณะทูตไทยในเยอรมนีในสมัยสงครามโลก

---

[40] กองบรรณสารฯ, กต. 2/2: 16, 1, Telegram from Vichitr to Thai Minister Lisbon, 7 February 1942, 16.50.

[41] หจช.: (2) สร. 0201.98/26, รัฐมนตรีกต. ถึงนายกรัฐมนตรี, 20 มีนาคม 2485.

[42] หจช.: (2) กต. 8.1.1/4, Thai Officials at the Washington Legation and List of Thai Diplomatic Staff in U.S.A.; และ (2) กต 8.2.9/7 Deputy Minister of Foreign Affairs to Luang Arthakitti, Bern, 5 March 1942.

ครั้งที่ 1 ดังได้กล่าวมาแล้ว นอกจากนั้น คนชาติ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้ไม่มีถิ่นที่อยู่ประจำหรือไม่ถาวร (non-permanent) ซึ่งเป็นนักศึกษา ก็อาจจะไม่มีการแลกเปลี่ยนกันก็ได้

เป็นที่น่าสังเกตว่า เมื่อรัฐบาลไทยส่งบัญชีรายชื่อคนทั้งสองประเภทให้สหรัฐฯ นั้น รัฐบาลไทยไม่ได้เรียกร้องว่า สหรัฐฯ ต้องส่ง ม.ร.ว. เสนีย์ เดินทางกลับประเทศไทยในลักษณะของการแลกเปลี่ยนกับทูตสหรัฐฯ แบบหมูไปไก่มาเช่นที่สหรัฐฯ วิตก ต่อมาในเดือนพฤษภาคม เมื่อรัฐบาลไทยทราบแน่ชัดแล้วว่า ม.ร.ว. เสนีย์ และข้าราชการสถานทูตไทยที่กรุงวอชิงตันทั้งหมดแสดงความจำนงว่าจะไม่เดินทางกลับไทย[43] ไม่พบหลักฐานว่ารัฐบาลไทยเรียกร้องให้สหรัฐฯ ส่งตัว ม.ร.ว. เสนีย์กลับแต่อย่างใด มีแต่เพียงการสั่งการทั่วไปให้ข้าราชการในต่างประเทศเดินทางกลับ และขู่ที่จะถอนสัญชาติ ไม่อนุญาตให้เข้าประเทศอีก และจะถูกไล่ออกจากราชการ (ศรศักร, 2551: 106-107). และยังค้นไม่พบหลักฐานที่ยืนยันชัดเจนว่า เพราะเหตุใดรัฐบาลไทยจึงไม่เรียกร้องให้มีการแลกเปลี่ยนทูตกับทูตแบบหมูไปไก่มาเช่นนั้น ทั้งที่สามารถทำได้ เช่นเดียวกับที่อังกฤษเรียกร้องให้มีการแลกเปลี่ยนตัวทูตระหว่างไทยกับอังกฤษ เพื่อประกันว่า ทูตอังกฤษจะสามารถเดินทางออกจากไทยได้อย่างปลอดภัย

แต่สันนิษฐานได้ว่า สาเหตุที่รัฐบาลไทยไม่เรียกร้องให้มีการแลกเปลี่ยนตัวทูตสหรัฐฯ กับ ม.ร.ว. เสนีย์ อาจเป็นเพราะจอมพล ป. ไม่ต้องการให้การเดินทางออกนอกสหรัฐฯของคนไทยในสหรัฐฯ เกิดความยุ่งยาก ถ้าข้อสันนิษฐานนี้ถูกต้อง นับว่า กต. สหรัฐฯ คาดการณ์ได้ถูกต้องที่เขียนพาดพิงถึงลูกจอมพล ป. ไว้ในโทรเลขประท้วงรัฐบาลไทย กล่าวอีกทางหนึ่ง

---

[43] หจช.: (2) กต. 8.2.9/12, Arthakitti to Minister of Foreign Affairs, 22 May 1942 (received 23 May 1942).

ก็คือ สหรัฐฯ ประสบความสำเร็จในการใช้ลูกจอมพล ป. เป็นเบี้ยต่อรองกับรัฐบาลไทย จนกระทั่งสามารถบีบไม่ให้รัฐบาลไทยเรียกร้องให้ ม.ร.ว. เสนีย์เดินทางกลับไทยในลักษณะของการแลกเปลี่ยนกับทูตสหรัฐฯ แบบหมูไปไก่มา

เมื่อไทยไม่เรียกร้องให้มีการแลกเปลี่ยนตัวทูต การแลกเปลี่ยนคนระหว่างไทยกับสหรัฐฯ จึงดำเนินไปอย่างราบรื่น รัฐบาลไทยอนุญาตให้ทูตสหรัฐฯ และบุคคลในคณะทูตประจำประเทศไทยออกเดินทางจากประเทศไทยในวันที่ 29 มิถุนายน[44] ยิ่งไปกว่านั้น รัฐบาลไทยยังแสดงมิตรไมตรี ด้วยการมอบเงินจำนวนหนึ่งเป็นค่าใช้จ่ายให้แก่ทูตสหรัฐฯ อีกด้วย แต่ทูตสหรัฐฯ ไม่รับ (อนันต์, 2540: 113-114) ส่วนสหรัฐฯ ก็อนุญาตให้คนไทยในสหรัฐฯ รวม 18 คนที่สมัครใจเดินทางกลับไทย รวมทั้งลูกจอมพล ป. เดินทางออกจากสหรัฐฯ ได้ ส่วนคนไทยที่เหลือ รวมทั้ง ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช สามารถอยู่ในสหรัฐฯ ต่อไปได้ และเนื่องจากหลังการประกาศสงครามของไทย สหรัฐฯ ยังคงดำเนินนโยบายต่อไทยเช่นเดิม ได้แก่ รับรอง ม.ร.ว. เสนีย์ในฐานะทูตของไทยต่อไป ไม่อนุญาตให้รัฐบาลสวิสทำหน้าที่ดูแลผลประโยชน์ของไทยในสหรัฐฯ และสนับสนุนขบวนการเสรีไทย ดังนั้น ม.ร.ว. เสนีย์จึงยังปฏิบัติหน้าที่ทูตไทยต่อไป ทำให้สามารถเป็นผู้นำของขบวนการเสรีไทยต่อไปได้

---

[44] บุคคลในคณะทูตและชาวอเมริกันเดินทางออกจากไทยด้วยเรือชื่อวัลยา และในวันที่ 3 กรกฎาคม เปลี่ยนไปลงเรือญี่ปุ่นชื่ออาซามา มารู ที่นอกชายฝั่งไซ่ง่อน (โฮจิมินห์ซิตี้) สบทบกับชาวอเมริกันและลาตินอเมริกันจากแมนจูกัว ญี่ปุ่น เกาหลี เวียดนาม และฮ่องกง แล้วออกเดินทางในวันที่ 6 กรกฎาคม ไปสมทบกับเรืออิตาลีชื่อ กองต์แวรด์ ห่างจากสิงคโปร์ประมาณ 80 ไมล์ กองต์แวรด์บรรทุกชาวอเมริกันจากจีน ต่อมา เรือทั้งสองลำออกเดินทางไปโลเรนโซฯ ในวันที่ 9 กรกฎาคม และไปถึงในวันที่ 22 กรกฎาคม โปรดดูรายละเอียดใน กปศ.รร.จปร.: NARA, RG 59, 892.00/233, Willy R. Peck to the Secretary of State, 19 August 1942 and Enclose No. 1, Narrative Account of the Internment and Repartiration of the American at Bangkok.

ลูกจอมพล ป. ในสหรัฐฯ เดินทางกลับไทย

สถานทูตไทยในสหรัฐฯ ทราบข่าวการแลกเปลี่ยนคนในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2485 จากนั้นสถานทูตไทยดำเนินการแจ้งข่าวให้คนไทยในสหรัฐฯ ทราบ คนไทยในสหรัฐฯ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นนักศึกษาตัดสินใจไม่กลับประเทศ มีเพียง 18 คนเท่านั้นที่กลับ ผู้ที่เดินทางกลับทั้งหมดเดินทางด้วยเรือกริปส์โฮล์ม (Gripsholm) สัญชาติสวีเดน ซึ่งใช้ขนส่งบุคคลในคณะทูตและคนชาติญี่ปุ่นไปแลกเปลี่ยนกับบุคคลในคณะทูตและคนชาติอเมริกันและอื่นๆ ที่มาจากเอเชีย เรือกริปส์โฮล์มออกจากนิวยอร์กในวันที่ 18 มิถุนายน จุดหมายอยู่ที่จุดแลกเปลี่ยนคนคือ เมืองโลเรนโซ มาร์เควส (Lourenco Marques) ในโมแซมบิก[45] เรือไปถึงจุดหมายในวันที่ 20 กรกฎาคม ส่วนคณะทูตสหรัฐฯ ในไทยเดินทางด้วยเรืออาซามา มารู (Asama Maru) ไปถึงโลเรนโซในวันที่ 22 กรกฎาคม การแลกเปลี่ยนคนมีขึ้นในวันที่ 24 กรกฎาคม[46]

หลังจากมีการแลกเปลี่ยนคนกันแล้ว คนไทยและญี่ปุ่นที่มาจากทวีปอเมริกาเดินทางต่อด้วยเรืออาซามา มารู ไปขึ้นฝั่งที่สิงคโปร์ แล้วขึ้นรถไฟ

---

[45] หจช.: (2) กต. 8.1.1/28, "Thais in U.S. to board 'Gripsholm for Mozambique," **Bangkok Chronicle,** 30 June 2485. เมืองลอเรนโซฯ ตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันออกเฉียงใต้ของทวีปแอฟริกาติดมหาสมุทรอินเดีย ขณะนั้นเป็นอาณานิคมของโปรตุเกส ปัจจุบันเมืองดังกล่าวมีชื่อว่า มาพูโต (Maputo)

[46] Greg Leck, (2007). The MS Gripsholm and Repatriation from the Far East, 1942-1943. in *Captives of Empire: The Japanese Internment of Allied Civilians in China 1941-1945* [online]. Available from: www.salship.se/leck/captives_of_ empire.asp, [Accessed 16/8/2007]. หลักฐานระบุวันเกิดเหตุการณ์ไม่ตรงกัน อาจเป็นเพราะไม่ใช้เวลาท้องถิ่น ดังนี้ วันที่เรือ Gripsholm ไปถึงโลเรนโซ เป็นวันที่ 20 หรือ 21 กรกฎาคม และออกจากโลเรนโซไปนิวยอร์ก เป็นวันที่ 27 หรือ 28 กรกฎาคม เช่นเดียวกับเรือ Asama Maru และ Conte Verde ไปถึงโลเรนโซ เป็นวันที่ 22 หรือ 23 กรกฎาคม และวันแลกเปลี่ยนคน เป็นวันที่ 23 หรือ 24 กรกฎาคม โปรดดูรายละเอียดใน Ibid., Hill, M. (1942). *Exchange Ship.* New York: Farrar and Rinehart: 301-302; and กปศ. รร. จปร. NARA, RG 59, 892.00/233, Narrative Account of the Internment and Repatriation of the American Legation at Bangkok, Enclosed No. 1 to Internment and Repatriation of the American Legation in Bangkok, Thailand, 19 August 1942.

กลับประเทศไทย รถไฟถึงสถานีหัวลำโพง กรุงเทพฯ ในวันที่ 15 สิงหาคม สำหรับอนันต์และจีรวัสส์ไม่ได้เข้ากรุงเทพฯ ทันที ทั้งคู่ลงรถไฟที่สถานีหัวหิน จ.ประจวบคีรีขันธ์[47] ส่วนทูตสหรัฐฯและคณะอาศัยเรือกริปส์โฮล์มเดินทางต่อไป และถึงนิวยอร์กในวันที่ 25 สิงหาคม พ.ศ. 2485 (Hill, 1942: 301-302) หลังจากคนไทยจากสหรัฐฯเดินทางถึงไทยแล้ว ต่อมาในเดือนกันยายน ได้มีคำสั่งไล่ข้าราชการสถานทูตไทยในสหรัฐฯ ออกจากราชการ เช่น ม.ร.ว.เสนีย์ ถูกให้ออกจากราชการโดยมีผลย้อนหลังตั้งแต่วันที่ 18 มิถุนายน 2485[48] ซึ่งเป็นวันที่คนไทยเดินทางออกจากสหรัฐฯ

สรุป

ขณะที่เกิดสงครามในยุโรปในเดือนกันยายน พ.ศ. 2482 ประเทศไทยมีจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี (พ.ศ. 2481-2487) ในเวลาเดียวกัน จอมพล ป. มีบุตรธิดา 3 คนอยู่ในยุโรป ได้แก่ อนันต์ (เบลเยียม) ประสงค์ (อังกฤษ) และจีรวัสส์ (ฝรั่งเศส) เมื่อสถานการณ์สงครามในยุโรปรุนแรงขึ้น อนันต์และจีรวัสส์จึงย้ายไปสหรัฐฯ ในปลายปี พ.ศ. 2483 อนันต์เรียนที่มหาวิทยาลัยเพอร์ดู มลรัฐอินดีแอนา จีรวัสส์เรียนที่วิทยาลัยเกาเชอร์ มลรัฐแมริแลนด์ ในระหว่างนั้น เกิดเหตุการณ์ญี่ปุ่นบุกไทยในวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484 พร้อมๆ กับที่ญี่ปุ่นโจมตีฐานทัพเรือสหรัฐฯ ที่อ่าวเพิร์ล (ตรงกับวันที่ 7 ธันวาคม เวลาท้องถิ่น) ไทยยินยอมให้ญี่ปุ่นเดินทัพผ่านไทยไปอาณานิคมของอังกฤษ (พม่าและมลายู) ต่อมาไทยได้ร่วมเป็นพันธมิตรทางทหารกับญี่ปุ่น และกักชาวอเมริกันและอังกฤษไว้ในค่ายที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และกักบุคคลในคณะทูตของทั้งสองประเทศไว้

---

[47] *นิกร.* 17 สิงหาคม 2485, หน้า 1 และ 8.

[48] โปรดดูรายละเอียดใน พ.ท. ศรศักร ชูสวัสดิ์. (2551). รัฐบาลจอมพล ป. ไล่ข้าราชการสถานทูตที่เป็นเสรีไทยออกจากราชการ. *ศิลปวัฒนธรรม*, 29: 103-114.

ในบริเวณสถานทูต ดังนั้น สหรัฐฯ ซึ่งประกาศสงครามต่อญี่ปุ่นไปแล้วตั้งแต่วันที่ 8 ธันวาคม จึงเห็นว่า ไทยไม่เป็นมิตร และเตรียมตัดความสัมพันธ์ทางการทูตกับไทย สหรัฐฯ แต่งตั้งรัฐบาลสวิสทำหน้าที่ดูแลผลประโยชน์ของสหรัฐฯ ในไทย และสั่งถอนทูตของตนออกจากไทย ประกอบกับ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ทูตไทยประจำสหรัฐฯ ประกาศกู้ชาติและเคลื่อนไหวจัดตั้งขบวนการเสรีไทย สหรัฐฯ จึงมีนโยบายที่จะรับรอง ม.ร.ว. เสนีย์ในฐานะตัวแทนในสหรัฐฯ ของคนไทยอิสระ ไม่ใช่ในฐานะทูตอีกต่อไป และสนับสนุนให้ ม.ร.ว. เสนีย์จัดตั้งขบวนการเสรีไทยในสหรัฐฯ

ต่อมา สหรัฐฯ ล้มเลิกความคิดที่จะรับรอง ม.ร.ว. เสนีย์ในฐานะตัวแทนในสหรัฐฯ ของคนไทยอิสระ เพราะวิตกถึงความปลอดภัยของ ม.ร.ว. เสนีย์ และของบุคคลในคณะทูตของสหรัฐฯ ในไทย เพราะหากไทยเรียกร้องให้มีการแลกเปลี่ยนทูตสหรัฐฯ กับทูตไทย สหรัฐฯ เกรงว่าสหรัฐฯ จะไม่สามารถส่ง ม.ร.ว. เสนีย์กลับไทยได้ เพราะอาจเกิดอันตรายแก่ ม.ร.ว. เสนีย์ ซึ่งออกมาประกาศคัดค้านญี่ปุ่นและรัฐบาลไทย ประกอบกับการรับรอง ม.ร.ว. เสนีย์ในฐานะทูตต่อไป จะทำให้สหรัฐฯ สนับสนุนขบวนการเสรีไทยต่อไปได้สะดวกขึ้น เพราะจะทำให้สหรัฐฯ มีอำนาจอนุญาตให้สถานทูตไทยเบิกเงินของรัฐบาลไทยในสหรัฐฯ ที่สหรัฐฯ อายัดไว้นำออกมาใช้เป็นค่าใช้จ่ายของสถานทูตไทย นักศึกษาไทย และขบวนการเสรีไทยในสหรัฐฯ ดังนั้น สหรัฐฯ จึงล้มเลิกความคิดที่จะรับรอง ม.ร.ว. เสนีย์ในฐานะตัวแทนฯ และคงรับรอง ม.ร.ว. เสนีย์ในฐานะทูตต่อไปตามเดิม นอกจากนั้น สหรัฐฯ ยังไม่ยินยอมให้รัฐบาลสวิสทำหน้าที่ดูแลผลประโยชน์ของไทยในสหรัฐฯตามที่ไทยแต่งตั้งอีกด้วย

ต่อมาในประมาณกลางเดือนมกราคม พ.ศ. 2485 สหรัฐฯ ทราบว่าบุคคลในคณะทูตของตนในไทยถูกกักบริเวณอยู่ในสถานทูต ด้วยความวิตกถึงความปลอดภัยของบุคคลในคณะทูตของสหรัฐฯ ในไทย ซึ่งเกี่ยวพัน

กับสถานภาพทูตของ ม.ร.ว. เสนีย์และนโยบายสนับสนุนขบวนการเสรีไทย ด้วยการมีหนังสือประท้วงรัฐบาลไทย ขณะเดียวกัน สหรัฐฯ พยายามบีบไทยไม่ให้เรียกร้องให้มีการแลกเปลี่ยนตัวทูตสหรัฐฯกับทูตไทย กล่าวคือ ในหนังสือประท้วงลงวันที่ 26 มกราคม สหรัฐฯ กล่าวพาดพิงถึงลูกจอมพล ป. ในสหรัฐฯ (อนันต์และจีรวัสส์) ไว้ในหนังสือดังกล่าว แม้ข้อความที่กล่าวพาดพิงนั้น ไม่มีถ้อยคำใดที่กล่าวโดยตรงว่าสหรัฐฯ กำลังบีบรัฐบาลไทย แต่ กต. สหรัฐฯ คาดหวังว่าการกล่าวพาดพิงเช่นนั้นจะทำให้ไทยไม่เรียกร้องให้มีการแลกเปลี่ยนตัวทูตสหรัฐฯ กับทูตไทย

ส่วนไทยเองนั้น รัฐบาลมีความวิตกเกี่ยวกับความปลอดภัยของคนไทยในสหรัฐฯ และการแลกเปลี่ยนคน ความวิตกกังวลนี้อาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้รัฐบาลไทยแต่งตั้งรัฐบาลสวิสทำหน้าที่ดูแลผลประโยชน์ของไทยในสหรัฐฯ ซึ่งหมายถึงการดูแลความเป็นอยู่ของคนไทยด้วย แต่เมื่อสหรัฐฯ ไม่ยินยอมให้รัฐบาลสวิสทำหน้าที่ดังกล่าว รัฐบาลไทยจึงประกาศสงครามต่อสหรัฐฯ ในวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2485 โดยหวังว่าการประกาศสงครามจะทำให้รัฐบาลสวิสทำหน้าที่ดังกล่าวได้ แต่ก็ไม่ได้เป็นเช่นที่หวัง เนื่องจากสหรัฐฯ ไม่รับว่ามีสถานะสงครามกับไทย อีกทั้งยังรับรอง ม.ร.ว. เสนีย์ในฐานะทูตต่อไป และไม่ยอมให้รัฐบาลสวิสเข้าดูแลผลประโยชน์ของไทยในสหรัฐฯ

ดังนั้น อาจด้วยแรงบีบจากสหรัฐฯ จากหนังสือประท้วงที่กล่าวพาดพิงถึงลูกจอมพล ป. ทำให้รัฐบาลไทยไม่ได้เรียกร้องให้มีการแลกเปลี่ยนทูตไทยกับทูตสหรัฐฯ แบบหมูไปไก่มาเช่นที่สหรัฐฯ วิตก ทำให้การแลกเปลี่ยนคนดำเนินไปอย่างราบรื่น คนไทยในสหรัฐฯ 18 คน รวมทั้งลูกจอมพล ป. 2 คน เดินทางออกจากสหรัฐฯ กลางเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2485 และถึงไทยโดยสวัสดิภาพในกลางเดือนสิงหาคม ส่วนคณะทูตสหรัฐฯ เดินทางกลับถึงสหรัฐฯ โดยปลอดภัยในปลายเดือนสิงหาคม

ความราบรื่นในการแลกเปลี่ยนคนระหว่างไทยกับสหรัฐฯ โดยที่รัฐบาลไทยไม่เรียกร้องให้ ม.ร.ว. เสนีย์เดินทางกลับไทย เพื่อแลกกับทูตสหรัฐฯ ประจำประเทศ ซึ่งอาจมีสาเหตุจากแรงบีบของสหรัฐฯ ที่ใช้ลูกจอมพล ป. ในสหรัฐฯ เป็นเบี้ยต่อรองกับรัฐบาลไทย ทำให้ ม.ร.ว. เสนีย์อยู่ในสหรัฐฯ ต่อไปได้ ส่งผลให้สหรัฐฯ สามารถดำเนินนโยบายเดิมต่อไทย ซึ่งสหรัฐฯ กำหนดไว้ก่อนที่ไทยจะประกาศสงครามต่อสหรัฐฯ ได้แก่ การสนับสนุนขบวนการเสรีไทยในสหรัฐฯ ด้วยการรับรอง ม.ร.ว. เสนีย์ในฐานะทูตต่อไป และไม่ยินยอมให้รัฐบาลสวิสดูแลผลประโยชน์ของไทยในสหรัฐฯ

รายการอ้างอิง

เอกสารชั้นต้น-ยังไม่ได้พิมพ์

- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ (หจช.)

กระทรวงการต่างประเทศ

กต. 43.8/78 เรื่องนายอนันต์ ขีตตะสังคะ นักเรียนสังกัดกระทรวงกลาโหม.

กต. 43.10/312 เรื่องนักเรียนสังกัดกระทรวงกลาโหม นายเรือตรีประสงค์ ขีตตะสังคะ อังกฤษ.

(2) กต. 1.1/23 เรื่องรายงานกิจการของกระทรวงการต่างประเทศเสนอนายกรัฐมนตรีประจำเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2485

(2) กต. 7.1/5 เรื่องรายงานข่าวเกี่ยวกับนักเรียนไทยและคนไทยในอังกฤษและสหรัฐอเมริกา.

(2) กต. 8.1.1/4 เรื่องบัญชีรายชื่อการแลกเปลี่ยนคณะทูต คณะกงสุลและคนชาติ.

(2) กต. 8.1.1/7 เรื่องสถานทูตอเมริกันส่งหนังสือถึงกงสุลสวิส 3 ฉบับ.

(2) กต. 8.1.1/8 เรื่องการส่งคนไทยในกรุงลอนดอนกลับประเทศไทย.

(2) กต. 8.1.1/28 เรื่องหนังสือพิมพ์ตัดเกี่ยวกับการแลกเปลี่ยนคณะทูตและคนชาติระหว่างญี่ปุ่นกับสหรัฐอเมริกา.

(2) กต. 8.2/4 เรื่องสถานกงสุลสวิตเซอร์แลนด์ ผู้ดูแลผลประโยชน์จักรวรรดิบริติชในประเทศไทยเสนอคำร้องขอของสถานทูตอังกฤษมาเพื่อพิจารณา.

(2) กต. 8.2.9/1 เรื่องการเจรจาแลกเปลี่ยนบุคคลในคณะทูตและกงสุลระหว่างไทยกับอเมริกา.

(2) กต. 8.2.9/7 เรื่องส่งหนังสือถึงทูตอเมริกัน.

สำนักนายกรัฐมนตรี

(2) สร. 0201.98/26 เรื่องการแลกเปลี่ยนคณะทูต กงสุลและคนชาติระหว่างประเทศไทยกับบริเตนไหย่และสหรัถอเมริกา.

- กองบรรณสารและห้องสมุด กระทรวงการต่างประเทศ

กต. WW 2/2: 16, 1, Telegram from Vichitr to Thai MinisterLisbon, 7 February 1942, 16.50.

- The United States National Archives and Record Administration (NARA) บางรายการมีสำเนาอยู่ที่กองวิชาประวัติศาสตร์ โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า (กปศ.รร.จปร.)

RG 39 Treasury Department.

RG 59 Department of State.

เอกสารชั้นต้น - พิมพ์แล้ว และ Online

- ราชกิจจานุเบกษา - From www.ratchakitcha.soc.go.th. ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 58, ตอน ง. 19 มิถุนายน พ.ศ. 2484.

- Foreign Relations of the United States Series (FRUS) From http://digicoll.library. wisc.edu/FRUS/

United States Department of State. (1956). *Foreign relations of the United States diplomatic papers, 1941. The Far East.* Vol. V. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office.

------. (1969). *Foreign Relations of the Untied States Diplomatic Papers, 1942, General; the British Commonwealth; the Far East.* Vol. I. Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office.

หนังสือและบทความ
ภาษาไทย

ดิเรก ชัยนาม. (2513). *ไทยกับสงครามโลกครั้งที่ 2* (พิมพ์ครั้งที่สอง). กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

แถมสุข นุ่มนนท์. (2548). *เมืองไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ.

ธนาพล อิ๋วสกุล และคนอื่นๆ. (2546). *เสรีไทย: อุดมการณ์ที่ไม่ตาย.* ใน: วันชัย ตันติวิทยาพิทักษ์ (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ: คณะอนุกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึก คณะกรรมการดำเนินงานเปิดอาคารเสรีไทยอนุสรณ์.

วิจิตรวาทการ, หลวง. (2510). หลังฉากประกาศสงคราม. ใน *บันทึกและบทความเกี่ยวกับสถานะสงครามโลกครั้งที่ 2.* กรุงเทพฯ: ไทยแบบเรียน.

มานิจ ชุมสาย, ม.ล. (2522). *ไทยกับสงครามโลกครั้งที่ 1.* กรุงเทพฯ: พิทยาคาร.

ศรศักร ชูสวัสดิ์. พ.ท. (2551). รัฐบาลจอมพล ป. ไล่ข้าราชการสถานทูตที่เป็นเสรีไทยออกจากราชการ. *ศิลปวัฒนธรรม* (29): 103-114.

สว่าง ลานเหลือ. (2514). *37 ปีแห่งการปฏิวัติ* (พิมพ์ครั้งที่ 2). พระนคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

สุเทพ อัตถากร. (2516). *กฎหมายระหว่างประเทศกับการเมืองระหว่างประเทศพฤติกรรมและเอกสาร.* กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

ภาษาอังกฤษ

Brownlie, I. (1992). *Principles of Public International Law* (fourth edition). Oxford: Clarendon Press.

Hill, M. (1942). *Exchange Ship.* New York: Farrar and Rinehart.

Martin Jr., J. V. (1963). Thai-American Relations in World War II. *The Journal of Asian Studies* 22.

Nai Samrej. (1945). That Thailand May Be Free. *Asia and the Americas.* 45.

Reynolds, E. B. (2005). *Thailand's Secret War: OSS, SOE, and the Free Thai Underground during World War II.* Cambridge: Cambridge University Press.

Stowe, Judith A. (1991). *Siam Becomes Thailand.* Honolulu: University of Hawaii Press.

วิทยานิพนธ์

ดรุณี บุญภิบาล. (2520). *บทบาทของไทยในสงครามโลกครั้งที่ 2.* วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.

ธานี สุขเกษม. (2522). *ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญี่ปุ่นสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง (พ.ศ. 2482-2488).* วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.

เว็บไซต์

Leck, Greg. (2007). The MS Gripsholm and Repatriation from the Far East, 1942-1943. in *Captives of Empire: The Japanese Internment of Allied Civilians in China 1941-1945* [online]. Available from: www.salship.se/leck/captives_of_empire.asp, [Accessed 16/8/2007].

หนังสือพิมพ์ (ไมโครฟิล์ม หอสมุดแห่งชาติ)

นิกร. 17 สิงหาคม พ.ศ. 2485.

สัมภาษณ์

จีรวัสส์ ปันยารชุน, สัมภาษณ์ 28 มิถุนายน 2550.